Dit artikel uit Netherlands Journal of Legal Philosophy is gepubliceerd door Boom juridisch en is bestemd voor anonieme bezoeker

Lettres Persanes 4. Evalueren van juridisch onderzoek. Een wolkje rechtlijnigheid en een scheut open geest

Alain Verbeke*

Een kleine tien jaar geleden besliste de VLIR (dat is de Vlaamse Interuniversitaire Raad, de Vlaamse pendant van de VSNU) een pilootproject op te zetten over het meten van het wetenschappelijk onderzoek in de disciplines van de rechten en taalkunde. Dit resulteerde in 1999 in een rapport met de ronkende titel: *Towards Indicators of Research Performance in the Social Sciences and Humanities. An Exploratory Study in the Fields of Law and Linguistics at Flemish Universities*. Hoe verdienstelijk dit rapport ook was, concreet werd er niets mee gedaan. In 2001 stelde de zogenoemde Decanenconferentie van de Vlaamse rechtsfaculteiten een interfacultaire werkgroep aan met de opdracht om te bekijken hoe tot een kwaliteitsranking van juridische tijdschriften zou kunnen worden gekomen. Ook dit leidde niet tot concrete resultaten. Op 8 oktober 2002 heeft de bovengenoemde VLIR de werkgroep *Kwaliteitszorg Onderzoek Rechten* opgericht met ondergetekende als Voorzitter, en haar de opdracht gegeven een instrument voor te stellen voor de evaluatie van de kwaliteit van het onderzoek in de rechtswetenschappen. De werkgroep startte haar werkzaamheden in december 2002, en in juni 2004 werd het *Model voor integrale kwaliteitsevaluatie van het onderzoek in de rechtswetenschappen* door de Vlaamse juridische academische gemeenschap goedgekeurd.[1] In een artikel dat opgenomen staat in deze aflevering van *R&R* schrijft Bert van Roermund dat 'juristen veel geld dreigen mis te lopen omdat ze hun beoordelaars niet kunnen uitleggen wat het statuut van hun wetenschap is ten opzichte van andere wetenschappen'. Dat is een beoordeling die niet helemaal uit de lucht komt vallen, en in ieder geval diegenen die al

* Gewoon hoogleraar KU Leuven en Universiteit van Tilburg, Contract & Vermogen Onderzoeksalliantie KUL, advocaat te Brussel, voorzitter van de VLIR Werkgroep Kwaliteit Onderzoek Rechten.

1 Het model is in het Nederlands, Frans en Engels te consulteren op <www.vlir.be>, Klik Universitair beleid en Kwaliteitszorg, Klik in de marge bij Onderzoeksbeleid. Zie ook de Congresbundel NWO en SARO, Standards of Good Practice in Law Research, 25 november 2004, p. 41-66.

Dit artikel uit Netherlands Journal of Legal Philosophy is gepubliceerd door Boom juridisch en is bestemd voor anonieme bezoeker

eens hebben gezeteld in gemende commissies die onderzoeksmiddelen mogen verdelen, weet dat vragen (verwijten!) over het (on)wetenschappelijke (én zelfgenoegzame) statuut van het onderzoek in de rechten inderdaad niet van de lucht zijn. Hoe dan ook, het VLIR-model poogt ook daaraan tegemoet te komen. In Nederland heeft dit model overigens al wat aandacht gekregen, onder meer op een SARO-congres in november 2004. Bovendien is er terzake ook in Nederland een en ander in beweging. Redenen te over om iets te vertellen over het Vlaamse model, en misschien, hopelijk, wat misverstanden erover uit de weg te ruimen.

Het model onderscheidt zes parameters aan de hand waarvan onderzoekers de maat wordt genomen: publicaties, projecten, lezingen, wetenschappelijke adviesverlening, doctoraatsbegeleiding en -betrokkenheid en lidmaatschap van redactieraden. Daarnaast zijn er wetenschapsondersteunende activiteiten, die niet in het eigenlijke model worden opgenomen, maar die wel in een *research cv* kunnen worden vermeld (zoals rechtspraakverzamelingen, wetboekedities, boekbesprekingen, professional en client seminars...). Het model gaat er van uit dat een onderzoeker in de rechtswetenschappen niet kan volstaan met enkel publicaties, maar evenmin met enkel projecten. Hij moet een voldoende compleet profiel hebben, wat niet belet dat hij in verregaande mate eigen accenten kan en moet leggen. Aldus is een model voor *integrale* kwaliteitsevaluatie van het onderzoek uitgewerkt dat bestaat uit twee niveaus. Een soort van tweetrapsraket zeg maar.

Het eerste niveau is wat je zou kunnen noemen het 'minimale niveau' waaraan een academisch onderzoeker zou moeten voldoen. Het kent vastgelegde vereisten, kwantitatief zowel als kwalitatief, naargelang de academische graad van de betrokkene, uitgaande van een normale belasting op onderwijs- en beleidsvlak en uitgaande van een positie als (quasi) voltijds academicus. De vereiste van integraliteit blijkt uit het vastleggen van minima voor drie onderzoeksparameters waaraan de onderzoeker cumulatief moet voldoen. Het betreft (1) publicaties, (2) projecten en doctoraatsbegeleiding en -betrokkenheid (samen beschouwd) en (3) lezingen. De gestelde vereisten zijn naar mijn bescheiden mening ook inhoudelijk vrij minimaal: het kost geen al te grote inspanningen om eraan te voldoen.

Op het tweede niveau, en dat is zeer belangrijk, wordt de kwantitatieve benadering volledig verlaten. Hier geldt enkel een kwaliteitsevaluatie volgens de ABC-criteria, zonder dat de onderzoeksparameters tegen elkaar worden afgewogen en zonder dat een bepaalde output wordt opge-

Dit artikel uit Netherlands Journal of Legal Philosophy is gepubliceerd door Boom juridisch en is bestemd voor anonieme bezoeker

legd. Aldus kan de diversiteit aan profielen tot zijn recht komen, primeert kwaliteit op kwantiteit en wordt via de ABC-criteria op een eenvoudige wijze reliëf gegeven aan het niveau van het gepresteerde onderzoek.

Misverstanden

In tegenstelling tot hetgeen sommigen denken of beweren, biedt dit model geen antwoord op de mijns inziens overigens in het geheel niet prangende vraag of wij juristen wetenschap bedrijven (in die zin ook C.A.J.M. Kortmann, in NJB 2004, p. 1748). Of wij nu aan wetenschap doen of niet, wat maakt het uit? Het recht en het kritisch nadenken daarover is van essentieel belang voor een samenleving, en dat moeten wij zo goed en onafhankelijk mogelijk doen. Evenmin leidt dit model tot een ranking van onderzoekers of hoogleraren teneinde tegemoet te komen aan een diepmenselijke of middeleeuwse distinctiedrift (J.H. Nieuwenhuis, Een nieuw kinderspel: ranking, NTBR 2005, p. 1). Nog veel minder wil het model een kwalitatief onderscheid maken tussen de Bach en de Rachmaninoff van de juristen (aldus opnieuw Kortmann). Dit is een veelgehoorde kritiek overigens: hoe meet je kwaliteit in een tak van wetenschap (?) die zo wezenlijk hermeneutisch is? De discussie hierover roept herinneringen op aan discussies over het 'one right answer' van Dworkin. Daarvan is al opgemerkt dat, zoals het onmogelijk is om naar aanleiding van een coherente discussie uit te maken welke Shakespeare komedie de meest komische is, het even onmogelijk is om te bepalen welk antwoord op een moeilijke rechtsvraag het juiste of zelfs maar beste is. Het kan er inderdaad niet om gaan om te bepalen wie de beste jurist is. Waar het wel om gaat is om in zekere, hoewel geringe, mate te pogen een *indicatie* te geven van niveaus, zones of schalen van kwaliteit.[2] Ik verklaar me nader.

Met de schaalvergroting van het juridisch onderwijs en onderzoek is de juridische academische gemeenschap geëvolueerd tot wat we zouden kunnen noemen een 'performant' netwerk, waar overdracht van kennis plaatsvindt op een efficiënte wijze. Zo hoort het. Maar zo'n netwerk kent ook bijwerkingen: efficiëntie leidt immers tot rechtlijnigheid, vervlakking tot punten en cijfers. Dat kennen wij maar al te goed uit ons onderwijssysteem waarin wij elke dag de materie vervlakken tot vakken waar we dan punten op moeten geven. Dit leidt dan weer tot een verloochening en verlies van wezenlijke kenmerken van de inhoud, de essentie, de kwa-

2 Het hiernavolgende is geïnspireerd op L. Verbeke, Vorming, verwezenlijking & Netwerkelijkheid. Kennis rond Kennis, VUBrussel, Faculteit Economische, Sociale en Politieke Wetenschappen, 1997.

Dit artikel uit Netherlands Journal of Legal Philosophy is gepubliceerd door Boom juridisch en is bestemd voor anonieme bezoeker

liteit. Cijfers en kwantiteit hebben de neiging om zichzelf uit te roepen tot absolute werkelijkheid. Zonder kwalitatief complement is het risico groot dat dit een gesloten systeem wordt dat de echte inhoud verloochent en slechts 'net-werkelijk' is. Deze benadering moet daarom worden aangevuld en vervolledigd, verrijkt en her-ijkt, met en door een afstandelijke open geest die herinnert aan de oorsprong en inhoud. Deze scheut *open mind* maakt ons bewust van de beperktheid van de functionele en efficiënte schaal waarbinnen wij met dergelijk kwantitatief evaluatiesysteem opereren.

Want stel nu eens dat we een model hadden gemaakt van louter bibliometrische aard, met het tellen van publicaties, citation index en impact factor, met ranking van onderzoekers? Dan liepen we mooi op het lijntje van de gecreëerde 'netwerkelijkheid', ons zo sterk opgedrongen vanuit de exacte wetenschappen, maar zouden we onze rol als open geest miskennen, die buiten het gesloten systeem staat, de buitenstaander die het kwantitatieve ontsluit vanuit de kwalitatieve essentie. Maar als wij helemaal geen evaluatiemodel zouden aanvaarden, omdat wij zogezegd uniek en onmeetbaar zouden zijn, dan miskenden we de nood aan efficiëntie en functionaliteit die vereist zijn voor het goed draaien van ons academisch systeem, dat afhankelijk is van overheidsfinanciering en dat hoe dan ook ten aanzien van de gemeenschap een verantwoordingsplicht heeft. Vandaar dat ik zeg dat de 'netwerkelijkheid' en het systeem niet verderfelijk zijn, maar een noodzaak. Gevaarlijk wordt het pas als wij in het systeem gevangen zitten en menen dat die 'netwerkelijkheid' naadloos samenvalt met de echte werkelijkheid. Gevaarlijk wordt het als er ten aanzien van het systeem geen afstand meer bestaat, als er geen open blik vanuit het bredere perspectief van de inhoud en kwaliteit meer mogelijk is.

Precies om aan dit dilemma tegemoet te komen, heeft de VLIR-werkgroep zonder aarzeling en voorbehoud ja geantwoord op de vraag naar een evaluatiesysteem. De uitdaging die wij wilden aangaan, bestond er in een intelligent model te ontwikkelen dat de inhoud en kwaliteit omzet in een systeem, dat noodzakelijk ten dele kwantitatief is, zonder echter de essentie te verloochenen en de inhoud blijvend te laten zegevieren. Binnen de commissie bestond overigens de overtuiging dat deze complementaire benadering ook voor exacte en biomedische wetenschappen verhelderend zou kunnen zijn.

Het VLIR-model benadrukt aldus dat wij als juristen een schuchtere poging van evaluatie omtrent de kwaliteit van ons werk op een ietwat

Dit artikel uit Netherlands Journal of Legal Philosophy is gepubliceerd door Boom juridisch en is bestemd voor anonieme bezoeker

geobjectiveerde wijze moeten aanvaarden. Maar dit model erkent meteen dat dit niet kan en mag op een verstikkende kwantitatieve manier. Een beperkt kwantitatief minimum wordt in belangrijke mate gecompleteerd en verrijkt met ruwe en open criteria die proberen een indicatie te geven van de gradatie aan kwaliteit van het werk dat wij presteren. Daarmee behoudt het model een gesloten cijferbinnenkant en een open inhoudsbuitenkant; als evaluatiesysteem bewandelt het daarmee de grens tussen kwantiteit en kwaliteit. Zo koestert het systeem de ambitie en de hoop om dynamisch te zijn, bewust dat het maar een beperkte poging is om wat lijn te brengen, zonder ook maar op enig moment te pretenderen of zelfs te suggereren dat daarmee de echte kwaliteit zou worden gevat. Het is alleen maar een tijdelijke concessie zonder de echte inhoud en de essentie te verliezen.

Een proces met vele weerstanden

Het model van de VLIR is, in eerste instantie van eind 2002 tot medio 2004, ontwikkeld in dialoog met de Vlaamse juridische academische gemeenschap. In de aanvangsfase heerste trouwens ook binnen de werkgroep de sterke overtuiging dat de oefening niet nodig, onmogelijk en gevaarlijk was. De academische juristen zijn uniek en kunnen niet worden gevat in cijfers en citaten. Anderen in de werkgroep waren rotsvast overtuigd van de nood aan een sterk kwantitatief bibliometrisch model. Rechtlijnig en strikt. Ik stelde voor om geen discussie aan te gaan, om niet te proberen elkaar te overtuigen van het grote gelijk. Daarentegen werd gekozen voor een dialoog. Luisteren en je laten verrijken en complementeren door de mening van de ander. Dit proces werd zeer intens gevoerd. Na twee plenaire besprekingen werden twee kleinere werkgroepen opgericht, die veelvuldig bijeenkwamen. De dialoog werd verder uitgebouwd doordat de bevindingen van beide denkgroepen regelmatig tijdens een plenaire vergadering werden besproken. Nog een verrijking van de dialoog brachten de leden van de reeds eerder genoemde interfacultaire werkgroep van de Decanenconferentie, die als externe experten werden uitgenodigd om vrijblijvend als waarnemers deel te nemen aan alle werkzaamheden. In een volgende fase werd de dialoog verruimd tot de gehele Vlaamse academische juridische gemeenschap. De samenstelling van de werkgroep, de verslagen van alle vergaderingen, zowel plenair als de denkgroepen, alle nota's en rapporten alsook alle reacties daarop, waren in full text te raadplegen op de reeds geciteerde website van de VLIR. Nog steeds trouwens.

Dit artikel uit Netherlands Journal of Legal Philosophy is gepubliceerd door Boom juridisch en is bestemd voor anonieme bezoeker

Op 30 oktober 2003 werden de eerste resultaten van de werkgroep voorgesteld in de voorlopige werknotitie 'Naar een instrument voor de evaluatie van het onderzoek in de rechtswetenschappen: een stand van zaken'. In een persoonlijke dialoog werd de nota voorgesteld en toegelicht op de Decanenconferentie en in de loop van december 2003 op de faculteitsraden te Gent, Brussel, Antwerpen en Leuven en op de VLIR-raad. Tevens zijn er talloze schriftelijke reacties binnen gekomen. De reacties waren vaak vrij heftig tot zelfs vijandig. Als voorzitter werd ik verweten een marionet te zijn in handen van de kwantitatieve demonen, of ook een wolf in schapenvel. Het model was volgens velen te kwantitatief, te internationaal, te Engels. Een minderheid meende dan weer dat het model niet ver genoeg ging, onvoldoende becijferend was.

Het verzet van vele collega's tegen de voorlopige notitie als een te kwantificerend model was zeer begrijpelijk en logisch. Het is een intuïtief juiste reactie tegen de demagogie van het cijfer. Een andere houding is mogelijk, namelijk een die poogt het kwantitatieve systeem aan te vullen met een kwalitatieve component, zoals in het model van de VLIR is betracht. Het verzet was, van op enige afstand bekeken, ook wel de verdediging van het eigen systeem met zijn oncontroleerbare 'do ut des'-mechanismen. Het is vanuit dat perspectief niet zo verwonderlijk dat de meeste vehemente reacties afkomstig waren van vijftigplussers en eminente emiriti. Al te vaak klonk de defensieve stem van de absoluut betrokkene op zijn eigen systeem en waarheid, de waarheid van de onmogelijkheid van evaluatie buiten intuïtie en deelachtigheid aan de inner circle, de waarheid van 'wij weten wat wij doen en doen dat uitmuntend omdat wij het doen', de waarheid van evaluatie die hangt in een onzichtbaar vacuüm dat wij wel kunnen vatten als wij samen zitten onder eminente vrienden.

Dat roept dan wel de vraag op of we de dictatuur van het cijfer willen vervangen door de dictatuur van de oncontroleerbare inhoud? Een imperfect systeem vervangen door helemaal geen systeem? Imperfectie vervangen door het niets? In ieder geval is dat niet de weg die in de werkgroep van de VLIR werd gekozen. Het kan toch niet dat wij op de absoluutheid van kwantiteit reageren met de onmogelijkheid van evaluatie? Dan zouden wij unieke juristen zogenaamd verheven zijn boven alles en niet kunnen worden geëvalueerd. Dan verworden wij tot oncontroleerbare kwaliteit die weigert zichzelf in vraag te stellen of te laten stellen. De open mind die ik verdedig, probeert zoals gezegd op de grens te wandelen: een systeem dat beide tegenpolen probeert te vatten en verzoenen. Steeds imperfect, dynamisch, en steeds weer proberend. Een wolkje rechtlijnigheid met een stevige scheut open geest.

Dit artikel uit Netherlands Journal of Legal Philosophy is gepubliceerd door Boom juridisch en is bestemd voor anonieme bezoeker

Hoe dan ook, rekening houdend met de belangrijke en terechte opmerkingen en bedenkingen heeft de werkgroep, enorm verrijkt door deze dialoog, in de eerste helft van 2004 verder gewerkt aan de verfijning en aanpassing van het meetinstrument. Het resultaat daarvan is het hoger genoemde model. Dat is veel evenwichtiger geworden, want helemaal niet bibliometrisch en slechts in geringe mate kwantitatief. Het sluit de ogen niet voor de functionaliteit van het kwantitatieve gesloten systeem, maar blijft tegelijk trouw aan de openheid en onvatbaarheid van de inhoud.

Dit model werd in de periode juni-juli 2004 opnieuw in dialoog toegelicht aan de Decanenconferentie, de VLIR-werkgroep Onderzoek, de faculteitsraden te Brussel, Leuven, Gent en Antwerpen en aan de rectoren van de Vlaamse universiteiten. Alle bezochte faculteitsraden en de decanen gaven hun goedkeuring om het model een testfase van twee à drie jaar te laten ingaan. In de testfase zal het voortdurend worden her-bekeken en aangepast. De rectoren reageerden positief op de nota en hebben de financiering goedgekeurd voor de operationalisering van het model. Intussen werd de dialoog nog verder uitgebreid en werd het model voorgesteld op een NWO-Congres te Den Haag, aan de Universiteiten van Poitiers, Barcelona en Uppsala, en binnenkort ook aan de Universiteit van Luik.

Open end

De dialoog gaat dus onverminderd verder, en stopt nooit, ook al verstolt zij even in de stand van zaken van het model van vandaag. Heftige reacties of zelfs ridiculiserende opmerkingen blijven welkom. Of deze nu komen van mensen die verkrampt een discussie willen aangaan, opgesloten in de absolute betrokkenheid van het grote gelijk, dan wel van mensen die welgemeend zoeken naar het best mogelijke. Ik wens ons allen zuurstof en afstand toe, zodat wij samen een verrijkende bijdrage blijven leveren aan deze oneindige dialoog. Het model zal blijvend worden verfijnd en getoetst aan de realiteit om zo zichzelf voortdurend te corrigeren. Dat hebben wij dank zij dit model toch al verworven. Dat er iets is om te verfijnen, want niets kan je niet verfijnen, niet?